

*ст. викладач Сідорова О. І.¹**ст. гр. 101М Корочанський В. А.²**Кафедра архітектури будівництва та дизайну**Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна**DOI: 10.32347/2519-8661.2019-20.193411*

АРХАЇЧНІ ТРАДИЦІЇ В КЕРАМІЦІ БОГУСЛАВСЬКОГО РАЙОНУ

Анотація: У статті розглянуто вплив української культури на сучасні дизайнерські тенденції в кераміці Богуславського району. Язичницький світогляд древніх слов'ян, духовна та культурна спадщина Київської Русі стали першоосновою для національного мистецтва. Релігійні вірування мали великий вплив на повсякдення пращурів українців і знайшли своє відображення у тематиці та формі глиняних виробів Богуславського району. Важливу роль в оздобленні народної кераміки зіграли архаїчні язичницькі міфологічні сюжети, побутові божки та тотемні тварини (русалки, домовики, бики, козли, коти, домовики на козлах, півні, триголові змії-перевертні, риби, однороги) та побутова тематика. Після прийняття християнства язичницькі божки-обереги таємно існували у вигляді іграшок та прикрас. Глиняні статуєтки домовика або домовика на козлі впродовж кількох століть поряд з іконами розміщувались у «червоному кутку» хати і слугували оберегами родини. В кінці XIX та на початку XX ст. серед митців поширився інтерес до містицизму, символізму, фольклору та народної культури. В цей час зображення божків-оберегів та звірів-тотемів дибинецькі майстри широко використовували у формах керамічного посуду. Особливо часто в цей час в дибинецькій кераміці зустрічаються зображення бика, домовика, півня, птаха (частіше за все качки), домовика на козлі. Бик – тотемний звір України. Він є символом міці, сили, мужності, енергії землі, хліборобства. В формі бика виконувалися глечики, вази, кухлі. Півень – охоронець, вісник. Півень захищав оселю від темних сил і проганяв злих духів ночі. Він першим зустрічав сонце вранці і сповіщав про новий день. Зображенням півня барельєфним або об'ємним прикрашали посуд, димарі. Домовик або Хазяїн оберігав родину від напасті та хвороб. Зображення домовика на козлі або на коті зустрічаються на лубочних малюнках, кахлях, в формі глечиків, в оздобленні мисок та тарілок. Вважалося що Домовик на козлі або на коті кожну ніч об'їжджає двір і слідкує за порядком. Качка вільно почувалася на землі, у воді та у повітрі, тому її зображення означало побажання оволодіння вищеозначеними трьома стихіями. Окрім того качки досить плодовиті, тому

¹ © Сідорова О.І.

² © Корочанський В.А.

зображення качки у хаті означало побажання багатодітності та кріпкого роду. До сакрального значення хатніх божків та тотемів на межі XIX – XX ст. додалась функція. Кухлі, глечики, вази у вигляді хатніх божків та містичних тварин людина почала використовувати в побуті.

В 1960-1980х роках ці традиції були продовжені в народних керамічних промислах і проіснували до 90-х років XX ст. Наступні 20 років їх продовжували лише поодинокі окремі майстри. Завдяки особливій психологічній розробці персонажів та оригінальному рисунку (фігури здебільшого зображені у профіль, голова, ніс, рот і борода проведені тонкою суцільною лінією) гончарі досягали індивідуальної виразності образів. Зараз сучасні молоді майстри знову звертаються до витоків народної культури, традиційних для дибинецької кераміки форм та декоративних прийомів.

Ключові слова: кераміка богуславського району, національне, дибинецькі майстри кераміки, посуд, язичництво, хатні божки, зооморфні форми, традиції.

Постановка проблеми. Витоки української культури беруть свій початок із прадавніх язичницьких вірувань та мистецтва Київської Русі, які стали добрим ґрунтом для сучасного національного мистецтва. У свідомості людини середньовіччя ще довго співіснували язичницькі і християнські вірування. Обожені сили природи, міфічні герої, тотемні звірі стали невід'ємною частиною культури української нації. Тому дослідження впливу язичництва на сучасну кераміку Богуславського району є актуальним.

Сьогодні в найпотужніших колись осередках народних промислів працює зовсім мало старих майстрів. Забуваються гончарні традиції. Молоді потомки гончарної спадщини нині дуже рідко звертаються до традиційних для свого регіону форм виробів. Лише деякі елементи давньої гончарної культури знаходять своє продовження у сучасному гончарстві. Виявити та розширити палітру традиційних для кераміки Богуславського району форм, які мають витоки у язичницькому мистецтві, - є однією з найцікавіших задач сучасності.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми розвитку дизайну та сучасних технологій виробів з художнього скла й кераміки аналізувала Бариш-Тищенко І.А. [2].

Історію українського декоративно-прикладного мистецтва досліджував Запаско Я.П. [9].

Методику визначення локалізованих особливостей гончарства на регіональних рівнях розробила Данченко О.С. Вона послуговувалася напрацюваннями про традиційний кухонний неполив'яний посуд, який найменше підпадав часовим і стилістичним змінам та запозиченням, відокремила київську та черкаську групи гончарства [5].

Лащук Ю., подає фотоілюстрації дибинецького посуду початку ХХ ст., які знаходяться у Національному музеї декоративного мистецтва [11]. Більш детальний огляд експонатів цього музею проводить Пасічник Н., зосередивши увагу на періодах основних надходжень до музейної колекції та її художніх особливостях [10].

Формулювання цілей статті. Простежити вплив стародавньої української культури на сучасну кераміку Богуславського району.

Основна частина. Відомим осередком української народної кераміки є село Дибинці Богуславського району Київської області. Давні традиції дибинецької кераміки підтверджують виявлені археологами біля села поселення доби бронзи із залишками кераміки. Вироби місцевих майстрів, розписані кольоровими ангобами, користувались широким попитом серед селян та мешканців Богуслава. Керамічна дрібна пластика відтворювала священних тварин, птахів, фантастичних істот, міфічних домовиків, водяних, мавок, вершників, фігурки воїнів, тощо. Ці зображення були нерозривно пов'язані з народними віруваннями (Рис.1).

Рис. 1 Глечики у формі фантастичних звірів.

Мальований посуд у Дибинцях виготовляли з ХVII ст. У другій пол. ХІХ – го й третині ХХ ст. гончарством було зайнято більшість мешканців села. У 1908 року в Дибинцях з ініціативи К. Масюка було засновано артіль. Тут працювали відомі гончарі: М. і К. Пащенко, С. Родак, Є. Проценко. Їхні миски, тарілки, гарбузи, гарбузоподібні глечики, барила, кухлі та інші вироби мали особливі рослинні орнаменти з крапками, рисками і «гребінцями», а також різноманітними стилізованими зображеннями тваринного світу. Майстри працювали традиційною технікою керамічного розпису, коли ангоби (кольорова фарба на основі рідкої глини) наносять на виріб, користуючись ріжком (теплою гумовою грушою з наконечником-голкою), найчастіше на білому або червоному тлі. Поступово магичне призначення фігурок із тотемним зображенням звірів послабилося, забулося і переросло в ігрову та декоративну функцію. Створювалися керамічні іграшки для дітей, інші фігурки підвішувалися до сволока, як декоративна прикраса житла [13].

З 1920-х р.р. – почався новий період розквіту народного промислу. Дибинецькі майстри славилися не лише добротним мальованим ужитковим посудом (техніки ритування, ріжкування, фляндрування), а й фігурним - для напоїв (у вигляді тварин і птахів). Гончари виготовляли столовий та кухонний посуд, іграшки, скульптуру, тощо [1].

У скульптурному посуді простежувались прадавні мотиви у вигляді триголових звірів, глечиків у формі качки, риби, казкового птаха, фігури домовика, домовика на козлі (Рис. 2). Люди вірили, що Домовик – Хазяїн, оберігав родину та оселю від напасті та хвороб. Верхня полицка печі належала саме йому, туди ставили кашу, кухлик з молоком, щоб «задобрити охоронця».

Рис.2 Глиняні статуетки домовика з кухлем, з ключем та домовика на козлі.

Основними транспортними засобами домовика були кіт та козел, про що часто згадується у казках та легендах. Зображення домовика на козлі або на коті зустрічаються на лубочних малюнках, кахлях, в дибинецькій кераміці. Кіт – містичний звір, який вільно подорожує з повсякденної реальності у потойбіччя і назад. А козел з легкістю проганяє нечисту силу і допомагає домовику звільнити оселю від непроханих гостей. Глиняні статуетки домовика та домовика на козлі в дохристиянські часи і впродовж кількох століть потому розміщувались у «червоному кутку» хати і слугували оберегами родини.

Народні майстри підсвідомо, а нерідко і свідомо, звертались до образів побутових божків та тотемів роду і втілювали їх у дитячих іграшках та прикрасах.

В XIX та на початку XX ст. під час пробудження інтересу до містики, символізму, фольклору та витоків народного мистецтва, ці зображення з'являються на керамічному посуді, глечиках, кухлях, вазах. До сакрального значення хатніх божків та тотемів додається ще одна функція - побутова [12].

Бик або корова – тотемний звір України. В дибинецькій кераміці зображення бика часто зустрічається на посуді, і самі глечики виконуються у формі бика (рис.3) і мають трьохчасну композицію. Зображення бика ділиться на три частини по горизонталі або по вертикалі.

Рис.3 Глечики у формі бика у дибинецькій кераміці

Півень – одвічний символ перемоги світлих сил над темними, добра над злом. Крик півня проганяє злі чари та сповіщає про настання ранку. Зображенням півня, барельєфним або об’ємним, прикрашали вази, посуд, димарі. Півень на димарі першим зустрічав сонце і передавав його життєдайну енергію мешканцям оселі. Окрім того, півень був охоронцем, вартовим, який оберігає родину від ворогів. Варто згадати казку про золотого півня. До речі, півень був іще своєрідною «зброєю відплати», він допомагав покарати кривдників та відновити справедливість (Рис. 4).

Рис. 4 Зображення чарівного птаха-охоронця.

Повсякденний побутовий посуд майстри прикрашали розписом у техніці описки (розпис кольоровою глиною по сирій поверхні за допомогою пір’я без подальшого покриття поливою), використовуючи геометричні мотиви. Столовий посуд розмальовували за допомогою коров’ячого рога у техніці фляндрування (з’єднання трьох або чотирьох стрічок ангобів подібно до мармурових розводів, - чітких і зигзагоподібних). Улюбленими кольорами майстрів були зелений, червоно-брунатний, рожевувато-вохристій, білий і темно-брунатний. У візерунку пов’язані рослинні й геометричні мотиви. Малювали птахів, риб, тварин, доповнюючи зображення написами. Головні елементи орнаменту – тюльпаноподібні та багатопелюсткові квіти, листя, «гребінці», смуги, «кривульки». У розписі спостерігається виразна, чітко розмірена побудова візерунку, з підкресленням особливостей форми, проте зустрічаються орнаменти, де елементи декору поєднуються вільно [6].

Для дибинецьких майстрів характерні плавність ліній, заокругленість контурів. Особливо цікавими є барельєфні зображення домовика на козлі на керамічних тарілках композиційно вписані у ромб (Рис. 5).

Рис. 5 Зображення домовика на козлі на керамічних тарілках Михайла Тарасенка.

У 1960-х рр. в Дибинцях відроджується промисел мальованої кераміки, який проіснував до 1990-х рр. Провідні майстри 20 ст. – В. Масюк, Г. Гарнага, А. Старцевий, Я. Слоква, М. Тарасенко. Найкращі малювальниці – сестри Тридіди, Килина й Марія. Особливо цікавим у 1960-х роках було виготовлення димарів або як їх ще називали - виводів. Круглі димарі створювалися на гончарному крузі, квадратні – ручним способом. Своїм художнім рішенням вражали димарі, які мали ліпні фігурки птахів-голубів або півників. Димарі не розписували, їх лише добре покривали лискучою поливою цеглястого кольору, а іноді зеленкуватого. Відомо, що найбільш ефектні декоративно оздоблені димарі виготовляли майстри М.Ф. Гаращенко, В.П., Коваленко, О.Д. Проценко.

У богуславському краєзнавчому музеї "Музей історії Богуславщини" представлена велика колекція керамічної скульптури Михайла Тарасенка 80-х рр. ХХ ст. Привертають увагу декоративні вазы, прикрашені ліпними деталями та фантастичними триголовими звірами, в яких відчувається могутній вплив народних казок.

В останнє десятиріччя ХХ ст. та в перше десятиріччя ХХІ ст. спадкоємність гончарних традицій поступово звужувалась. Проте окремі дибинецькі майстри протягом останнього десятиріччя переосмислюють і трансформують прадавні гончарні звичаї. Останнім часом цей народний промисел відновлюється. З'явилися нові технології і матеріали. Розширилися різновиди керамічної поливи та емалей.

Важливу роль у відродженні гончарного промислу відіграє дибинецька майстриня Тетяна Тарасенко. З поміж великої кількості видів дибинецьких виробів (посуд, кахлі, димарі, цегла), майстриня приділяє велику увагу скульптурній пластиці, втілюючи в глині своє бачення світу. Кожні вироби Тетяни Тарасенко мають свій характер та настрій. Людськими рисами наділені фігурки тварин. Вироби є багатофункціональні: від оформлення інтер'єрів до дитячих іграшок.

Останні 10 років у декоруванні дибинецьких гончарних виробів знову відчувається національна художня традиція. Це проявляється у передачі з покоління в покоління домінантних тваринних мотивів та елементів, які з

плином часу модифікувалися, збагатилися новими деталями, створюючи оригінальні композиційні ефекти.

Висновки. Визначено, що в дизайні дибинецької кераміки простежується вплив архаїчної язичницької культури та пантеону язичницьких богів. Дибинецькі майстри у формах та у розписах гончарних виробів віддавали перевагу зооморфній тематиці. Особливо часто зустрічаються зображення чарівного птаха, півня, бика, образи яких мають різні характери, силуети, декоративні рішення. Важливу роль в оздобленні народної кераміки зіграли архаїчні язичницькі міфологічні сюжети (русалки, домовики, бики, козли, домовики на козлах, півні, триголові змії-перевертні, риби, коти, сирени) та побутова тематика. Після прийняття християнства язичницькі божки-обереги таємно існували у вигляді іграшок та прикрас. В кінці XIX та на початку XX ст. на хвилі інтересу до містицизму, символізму та народної культури зображення божків-оберегів та звірів-тотемів дибинецькі майстри широко використовували у формах керамічного посуду. Глечики, кухлі, вази виготовлялися у вигляді міфічних звірів. До сакрального та декоративного значення хатніх божків та тотемів додалась побутова функція, і вони стали не лише таємним оберегом і прикрасою, але в якості побутового посуду почали працювати на людину. Ця тенденція проіснувала до 90-х років XX ст. Наступні 20 років її продовжували лише поодинокі окремі майстри. Останнім часом у своїх роботах дибинецькі майстри знову зверталися до продавніх традицій і духовних джерел.

Перспективи подальшого дослідження. Передбачається провести класифікацію гончарних виробів Богуславського району та аналіз основних факторів, які впливають на формування їх самотності.

Література

1. Бабенчиков М.В. "Народне Декоративне мистецтво України".: Державне архітектурне видавництво, 1945. с.86
2. Бариш-Тищенко І.А. «Основні тенденції сучасного традиційного народного і аматорського декоративно-ужиткового мистецтва». За матеріалами наукових розробок Центру Культурних Досліджень, музей І. Гончара. 2003р. – С. 4.
3. Бібліографія українського гончарства : національний науковий щорічник / ред. О. Пошивайло. - Опішне : Українське народознавство,

- Вип. 8 : 2006. - 2010. - 292 с. : іл.
 Вип. 9 : 2007. - 2011. - 392 с. : іл.
4. Вісті Богуславщини, 29 липня 2009 р.
 5. Данченко О.С. «Українське народне мистецтво» (Л., 1981).
 6. Данченко О.С. Народна кераміка Середнього Подніпров'я. - К.: "Мистецтво". 1974. с. 191. С.107-109
 7. Запаско Я. Гончарне мистецтво с. Дибинців Київської області // НТЕ. 1960. № 3. Данченко О. Гончарство в Дибинцях // Мист-во. 1964. № 6; Пасічник Н. Дибинецька кераміка // Нар. мист-во. 2001. № 3–4. С.97
 8. Кулакова, К. Кераміка - хранительница Вселенной : [трипольская керамика] / К. Кулакова // Кераміка: стиль и мода. - 2006. - № 1. - С. 100-104.
 9. Нариси з історії українського декоративно – прикладного мистецтва / [голов. ред. Я. П. Запаско]. – Видавництво львівського університету, 1969. – 190с.
 10. Пасічник Н. Дибинецька кераміка / Н. Пасічник // Народне мистецтво. – Національна спілка майстрів народного мистецтва України, 2001ю - №3-4. – С 30-32.
 11. Книга надходжень музею історію Богуславщини.
 12. Руденко О.О. - "Історії декоративного мистецтва України" 2004 С. 127
 13. Руденко Олександра. Орнітоморфні мотиви в оздобленні дибинецької кераміки ХІХ– ХХ ст.

Аннотація:

Сидорова Е.И. Корочанский В.А. Архаичные традиции в керамике Богуславского района. В статье рассмотрено влияние украинской культуры на современные дизайнерские тенденции в керамике Богуславского района. Языческое мировоззрение древних славян, духовное и культурное наследие Киевской Руси стали первоосновой для национального искусства. Религиозные верования имели большое влияние на повседневность предков украинцев и нашли свое отражение в тематике и форме глиняных изделий Богуславского района. Важную роль в украшении народной керамики сыграли архаичные языческие мифологические сюжеты, бытовые божки и тотемные животные (русалки, домовые, быки, козлы, коты, домовые на козлах, петухи, трехголовые змеи-оборотни, рыбы, однороги) и бытовая тематика. После принятия христианства языческие божки-обереги тайно существовали в виде игрушек и украшений. Глиняные статуэтки домового или домового, сидящего на козле, на протяжении нескольких веков рядом с иконами располагались в «красном углу» дома и служили оберегами семьи. В конце ХІХ и в начале ХХ века среди художников распространился интерес к мистицизму, символизму фольклора и народной культуры. В это время изображения идолов-оберегов и зверей-

тотемов дибинецькіє мастера широко використовували в формах керамічної посуду. Особливо часто в это время в дибинецькій кераміці зустрічаються зображення быка, домового, петуха, птиці (чаще всего утки), домового на козле. Бык – тотемний звір України. Он являється символом сили, мужества, енергії землі, земледілля. В формі быка виконувались кувшини, вазы, кружки. Петух – хранитель, вестник. Петух захищав жилище от темних сил и прогонял злих духів ночі. Он першим зустрічав сонце утром и извещав новий день. Зображенням петуха барельєфним или об'ємним украшали посуду, дымоходи. Домовою или Хозяин оберегал семью от напасти и болезней. Зображення домового на козлі или на коті зустрічаються на лубочних картинках, в кафелі, в формі кувшинов, в отделке мисок и тарелок. Считалось, что Домовою на козлі или на коті каждую ночь объезжает двор и следит за порядком. Утка свободно чувствовала себя на землі, в воді и в воздухе, поэтому ее зображення означало стремление овладеть вышеуказанными тремя стихиями. Кроме того, утки достаточно плодовиты, поэтому зображення утки в доме обозначало желание многодетности и крепкого рода. К сакральному значенню домашніх ідолів и тотемів на рубежі XIX – XX вв. добавилась ещё одна функция: кружки, кувшини, вазы в виде домашніх божків и мистических животных человек начал использовать в быту.

В 1960-1980х годах эти традиции были продолжены в народных кераміческих промыслах и просуществовали до 90-х годов XX века. Следующие 20 лет их продолжали только единичные отдельные мастера. Благодаря особому метафизическому подходу к разработке персонажей и оригинальному рисунку (фігуры в основном зображені в профиль; голова, нос, рот и борода проведены тонкой сплошной линией) гончары достигали индивидуальной выразительности образов. Сейчас современные молодые мастера вновь обращаются к истокам народной культуры, традиционных для дибинецької кераміки форм и декоративных приемов.

Ключевые слова: керамика богуславского района, национальное, дибинецькіє мастера кераміки, посуда, язычество, домашні божки, зооморфные формы, традиции.

Annotation:

Sidorova E.I. Korochansky V.A. Archaic traditions in the Keramitsy Boguslav district. The article examines the influence of Ukrainian culture on contemporary design trends in the ceramics of the Boguslav district. The pagan worldview of the ancient Slavs, the spiritual and cultural heritage of Kievan Rus became the basis for national art. Religious beliefs had a great influence on the daily life of the ancestors of the Ukrainians and were reflected in the theme and shape of the clay products of the

Boguslav district. An important role in the decoration of folk ceramics was played by archaic pagan mythological subjects, household deities and totemic animals (mermaids, housewives, bulls, goats, cats, house-goats, roosters, three-headed snakes-werewolves, fish, unicorns) and household subjects. After the adoption of Christianity, the pagan gods-amulets covertly existed in the form of toys and ornaments. Clay figurines of house or house on a goat for several centuries, next to the icons were located in the "red corner" of the house and served as family's charms. In the late nineteenth and early twentieth centuries. among artists there was an interest in mysticism, symbolism, folklore and folk culture. At this time, the images of idols-charms and beasts-totems of the Dibinje masters were widely used in the forms of ceramic vessels. Particularly often at this time in Dibinets ceramics there are images of a bull, a brownie, a rooster, a bird (most often a duck), brownie on a goat. The bull is the totemic beast of Ukraine. It is a symbol of power, strength, courage, energy of the earth, agriculture. In the form of a bull were made jugs, vases, mugs. The rooster is the keeper, the herald. The rooster protected the house from the dark forces and drove away the evil spirits of the night. He was the first to meet the sun in the morning and announce a new day. The image of a rooster decorated with dishes or chimneys, dishes, chimneys. The housewife or the Master kept the family safe from disease and disease. The picture of a house on a goat or on a cat is found on bast pictures, in a tile, in the form of pitchers, in the decoration of bowls and plates. It was thought that a Brownie on a goat or a cat goes round the yard every night and follows the order. The duck felt free on the ground, in water and in the air, so her images meant the desire to master the above three elements. In addition, the duck is quite prolific, so the image of the duck in the house meant the desire for a large child and a strong family. Until the sacred value of household idols and totems at the turn of the 19th - 20th centuries. added function. Mugs, jugs, vases in the form of domestic deities and mystical animals began to use in everyday life.

In the 1960-1980s, these traditions were continued in the ceramic folk crafts and existed until the 90s of the twentieth century. For the next 20 years, they were continued only by single individual masters. Due to the special psychological development of the characters and the original drawing (the figures are mostly depicted in profile, head, nose, mouth and beard drawn in a thin solid line), the potters achieved individual expressiveness of the images. Nowadays, modern young masters are once again turning to the origins of folk culture, traditional Dibinets ceramics of forms and decorative techniques.

Key words: ceramics of the Boguslav district, national, Dybinetsky masters of ceramics, tableware, paganism, domestic idols, zoomorphic forms, traditions.